

A magyar könyvtári rendszer fejlesztési stratégiája

Az alábbi dolgozat elolvasása után a t. olvasó előveheti a TMT 1996. évi 10. számát, amely a Művelődési és Közoktatási Minisztérium által kiírt pályázat díjazott műveit közli a hazai könyvtári rendszer fejlesztési stratégiájáról, hogy újból elolvassa benne Horváth Péter, Sonnevend Péter és Bakonyi Géza pályaművét. Ebből a három dolgozatról kiindulva íródott az itt közölt negyedik, amely így a háromféle elképzelés „párlatának”, újragondolásának tekinthető. A TMT szerkesztősége abból a megfontolásból közli ezt a mostani írást, hogy napirenden tartsa jövőnk vitatását és prognosztizálását, s érzékeltesse: a könyvtárak rendbetételéig még „hosszú menetelés” kell abszolválnunk.

Bevezetés

Magyarország elkötelezte magát a piacgazdaság, a jogállamiság, a szociális felelősség, a nemzeti identitás erősítése és az euroatlanti világhoz való csatlakozás (felzárkózás) mellett. Csak döntésképes állampolgár, jól képzett munkaerő, nyitott gazdaság teheti hatékonyvá a társadalmat. Mindez elképzelhetetlen a közoktatás megújítása, a felsőoktatás dinamikus továbbfejlesztése, a kutatásfejlesztés nemzetközi mércével jegyzett teljesítőképessége, a költségtakarékos és szolgáló állam modelljének megvalósítása nélkül. A mindenoldalú versenyben az információs társadalom viszonyaira felkészített polgárok és intézmények teljesítménye válik meghatározóvá. Evégett idehaza is kormány-szintű feladatként fogalmazódott meg a *nemzeti információs stratégia (NIS)* kidolgozása.

A magyar könyvtári hálózat képes a NIS célkitűzéseire kapcsolódóan átfogó megújulásra. A hazai könyvtárak – miközben a lakosság negyedével vannak közvetlen kapcsolatban (a közművelődési könyvtárak másfél, az iskolaiak legalább egy, a tudományos könyvtárak pedig negyedmillió felhasználót látnak el), s így a *legfrekvenciáltabb lakossági szolgáltatórendszerek* közé tartoznak – a hetvenes évek eleje óta mind szélesebb körben érzékelik az informatika növekvő kihívását, és máris számottevő teljesítményekre képesek. Több száz könyvtár látott hozzá technológiájának számítógépes korszerűsítéséhez, illetve az információs világhálózat, a rohamosan gyarapodó számú adatbázisok hasznosításához. Mindazonáltal egyre súlyosabb a *lemaradás veszélye*, akár a nemzetközi trendekhez, akár a hazai informatizálás álta-

lános lendületéhez mérten is. Ennek legdöntőbb okai:

- az egyre fokozódó anyagi ellehetetlenülés, amely a gyűjtemények hanyatló gyarapításában és a technológiai fejlesztés feltételeinek esetlegességében egyaránt megnyilvánul;
- részben az előbbiből következően a könyvtárak szakmai összefogásának, egyáltalán menedzsmentjének alacsony szintje.

A kormány elkötelezte magát egy átfogó *könyvtári törvény* elkészítése mellett. E törvény nem kodifikálhatja a mai – atomizált, alacsony hatékonyságú – könyvtári világot. Ezért elkerülhetetlen a korszerű, nemzetközi szinten mérvadó tendenciák tudatosítására építő könyvtári rendszerfejlesztés céljainak tisztázása, ami egyedül alapozhatja meg a távlatokban is érvényes könyvtári törvényt. A könyvtári rendszerfejlesztés végrehajtása pedig a polgárok milliói számára jelent nélkülözhetetlen, mással nem helyettesíthető erőforrást.

A jelenlegi helyzet

Ma mintegy nyolcezer könyvtár működik az országban (háromezer közművelődési, csaknem ennyi iskolai, a többi felsőoktatási, egyházi vagy helyi szakkönyvtár), az együttes állomány eléri a 120 millió egységet. A hiányos statisztikai rendszer következtében a ráfordításokról csupán becslés-szerűen feltételezhető, hogy ezek végösszege nem haladja meg a 10 Mrd forintot. Az állománygyarapításra fordított hányad ennek jó esetben egyötöde-egynegyede, a *legnagyobb kiadási* tételt

a bérek teszik ki (kétharmadot meghaladó aránnyal), ami a széttagoltság és a hiányos technikai felszereltség, az egészében idejétmúlt technológia következménye. (A fejlett országok ráfordításaiban a bérek aránya 10%-kal alacsonyabb, míg a gyarapítása ugyanennyivel magasabb.) Az egy lakosra számított új állományegységek beszerzése a *száguldó infláció* következtében nyolc-tíz év alatt a felére csökkent.

A harmadfél millió beiratkozott olvasó évente mintegy 50 millió könyvtári egységet használ, e szám mind az összállományhoz, mind a nemzetközi adatokhoz viszonyítva alacsony intenzitásról tanúskodik. A felhasználók körében dominálnak a *tanulmányokat folytatók*, a közművelődési könyvtárakban rajtuk kívül jelentős még az inaktív korosztályokba tartozók részaránya. Az *aktív nemzedékek* egyfelől a hajszolt életmód, másfelől a könyvtárak nem eléggé attraktív szolgáltatásai (kevés az új kiadású mű, illetve a gyakorlati tevékenység szempontjából hiányos az információellátás) miatt szinte elenyésző *töredéket* képviselnek a könyvtárhasználók között, s így e vonatkozásban mutatkozik egyik legmarkánsabb elmaradásunk a fejlett könyvtári rendszert működtető országoktól.

A *számítógépes könyvtári szolgáltatások* negyedszázados hazai múltja tekintenek vissza, ám a szélesebb körű informatizálás csupán az utolsó évtizedben bontakozhatott ki, főként a személyi számítógépek hazai elterjedésének köszönhetően. Ma mindössze tucatnyi hazai könyvtári adatbázis-építési vállalkozás életképes.

Megvalósításra vár számos országos szolgáltatás, főként a *közös számítógépes könyvtári katalógus*, amely gyökeresen átalakítaná a belső technológiát, jelentősen növelné a felhasználók információellátását és dokumentumhasználatát.

A könyvtárosok társadalmi megbecsültsége kívívóan alacsony, ami csökkenti motivációs szintjüket, innovációs hajlamukat.

Alulfinanszírozott, alacsony hatékonyságú, széttagolt, relatíve gyengülő használói igénybevétel vonzó – de számos pontján ma is derekasan helytálló – hazai intézményhálózat áll az általános könyvtártörténet *eddig legnagyobbat* kihívása előtt.

Küldetésnyilatkozat

A könyvtár

- állandóan változó, megújulásra képes történelmi képződményként,
- különféle típusaival és korszerűsödő eszközrendszerével,
- számítógépes hálózat révén országos rendszert képezve és a nemzetközi együttműködés szerves részeként fokozatosan

információtárrá és a globális szinten hozzáférhető információk közvetítőjévé válik, hogy ezáltal

- a tanulás, a kutatás, az állam- és gazdaságfejlesztés, továbbá
- az állampolgári jogérvényesítés, a sokoldalú önképzés és kikapcsolódás könyvtári igényeit *korlátozás nélkül, gyorsan, hatékonyan és felhasználóbarát módon biztosítsa.*

Stratégiai célok

1. A *globális információáramlás* és -közvetítés lehetőségeinek folyamatos hazai gazdagításával a felhasználói hozzáférés előnyös változatainak biztosítása.
2. A magyar és világkultúra *értékeinek megőrzése és közvetítése* – hagyományos és/vagy digitalizált formában – helytől és időtől függetlenül.
3. A polgárok könyvtári-információs igényeinek garantált minőségű kielégítése a *könyvtári rendszer minden pontján* – döntően nonprofit jellegű (köz)szolgáltatásként, az információhasznosításban is jelentkező társadalmi esélyegyenlőtlenség csillapítására törekedve.
4. A könyvtári-információs erőforrások dinamikus hasznosítása a technológiai fejlesztés, valamint a *rendszeres együttműködés* és munkamegosztás útján, miközben a hagyományos és elektronikus könyvtár együttélésében mindinkább az utóbbi válik meghatározóvá.
5. A könyvtárak teljesítőképességének *jelentős erősítése* gyűjteményeik, személyi állományuk és – főként információs – infrastruktúrájuk fejlesztése révén.
6. A könyvtárak *irányítási és finanszírozási rendszerének* korszerűsítése a központi (országos) könyvtárpolitikai, a fenntartói és felhasználói érdekek érvényesítése és összehangolása útján.

A szűkebben vett könyvtári fejlesztés eredményességének meghatározó feltétele az országos távközlési és *adatátviteli infrastruktúra* teljesítőképességének jelentős fokozása.

Középtávú tennivalók

Strukturális átalakítás

1. Ki kell jelölni azt a mintegy 25–30 – a nemzeti mellett országos szak- és egyetemi központi – könyvtárat, amely az *adatbázis-építés és szolgáltatás bázisaként* kiemelt fejlesztést kíván.

E fejlesztés központi forrást feltételez, e forrás pályázati úton nyerhető el, és eredményhez kötött.

2. Ma *egyetemeken* a friss dokumentumok jelentős hányada „eltűnik” a tanszékeken, ezért a

felsőoktatási intézményhálózat integrációs folyamatát könyvtári szinten folytatva el kell érni, hogy az információhordozók széttagolt elhelyezését és bizonytalan hozzáférést a *könyvtári szervezet koncentrációja* minimális szintre csökkentse.

3. A közművelődési könyvtárak körében is elő kell segíteni az integrációt, biztosítva, hogy a városi szerepkörű intézmények körzeti feladatokra vállalkozzanak (vagy a kistelepülések a megyei szerepkörű központ könyvtári szolgáltatásához kapcsolódjanak). Hosszabb távon az önkéntes társulás gondolatát központi támogatás is erősítse, hogy idővel 250–300 *közművelődési könyvtári szervezet* alakuljon ki.

4. Az iskolai könyvtárak korszerű szolgáltatásának megvalósítása érdekében országos és/vagy regionális ellátóközpont(ka)t kell kijelölni.

5. A fenti szervezési irányok révén a *hazai könyvtári rendszer „áramvonalasítható”* a következő három szint funkcionális megkülönböztetésével:

- a hierarchia csúcsán nagy teljesítményű, a nemzetközi együttműködés előnyeit is kamatoztatni képes intézmények állnak (25–30),
- az országos rendszer közvetítő funkcióit látják el a városi/körzeti szerepkörű könyvtárak (200–300),
- e rendszer végpontjaiként szükség szerinti számú könyvtár (ellátási pont) működik (1500–3000).

6. A különböző részfunkciók hatékonyabb ellátása céljából az országos könyvtárpolitika tekintse feladatának, hogy a könyvtárak minél nagyobb számban létesítsenek *kooperációs társulásokat* (az információtermeléstől a restaurálásig, a szakmai továbbképzéstől a marketingtevékenységig).

Adatbázis-építés

1. A *hazai könyvek* és más információhordozók (időszaki kiadványok, térképek, hangzó dokumentumok stb.) hiánytalan kurrens és *visszamenőleges számítógépi katalogizálása* hosszú távú, de tovább már jelenleg sem halasztható tennivaló.

E feladat akkora – a becsült nagyságrend: *0,8 millió egység* –, hogy elvégzése csak kooperáció útján képzelhető el. A munkában részt vevők teljesítményük arányában részesüljenek a központi fejlesztési alpból. Az évszázad végéig kellő szervezettség mellett elérhető a huszadik századi anyag javának gépi katalogizálása. E vonatkozásban mulhatatlan a nemzeti könyvtár dinamikus feladatvállalása.

2. Sürgető a *„tájékoztatás a tájékoztatásról”* típusú információs szolgáltatás korszerű adatbázisként való megteremtése, mivel ma a belföldi könyvtári-információs lehetőségek dzsungelében senki sem érezheti magát naprakészen tájékozottnak.

3. Nem kerülhető el a vezető tudományos könyvtárak (a szóban forgó 25–30 intézmény) *külföldi dokumentumvagyona* adatbázisba vitele legalább az elmúlt harminc év kiadványaiból, ösztönző (pl. 50%-os) központi támogatással.

4. A huszadik századi magyar könyvkiadás legalább *két-háromezer legfontosabb* – köztük az összes világnyelven kiadott, tartalmilag releváns – művének (teljes szövegének) haladéktalan bevitelére a *Magyar Elektronikus Könyvtárba*, nyílt pályázat útján, a szerzői jogok tisztázását feltételezve. Ezt mielőbb kövesse a *magyar irodalom és a humán (közelebbről: nemzeti) tudományok* összes klaszszikus művének digitalizálása (a rendelkezésre álló jó minőségű idegen nyelvű fordításokkal együtt).

5. A friss hazai (tudományos) *cikktermés* javát – növekvő hányadát – *teljes szövegű* adatbázisként kell forgalmazhatóvá tenni (a kiadók és vezető szakkönyvtárak együttműködésében), mert ezzel biztosítható a polgár gyors és hiánytalan tájékoztatása.

6. A hazai bibliográfiai adatbázis-építés eredményességének növelése érdekében mielőbb konszenzusos döntés szükséges a tárgyi (tartalmi) feltárás *tárgyszórendszerének* dolgában (saját magyar tárgyszórendszer kidolgozása vagy bevett nemzetközi rendszer – pl. a Kongresszusi Könyvtáré – honosítása). Minthogy ez a kérdés a nemzeti bibliográfiai regisztráció egészét is befolyásolja, a szakmai elit és az országos könyvtári irányítás együttes döntése kívánatos. A magyar könyvtárak közel száz éve kezdték el a korszerű hierarchikus osztályozás bevezetését, most – ezúttal a számítógépes információkeresés lehetőségeinek és a *felhasználó komfortjérése*nek szolgálatában – ismét jelentős fejlesztés szükséges.

Adatbázis-szolgáltatás

1. Alapvető kívánalom a *nemzetközi szolgáltatások* – általános, illetve szakterületi bibliográfiai és faktográfiai adatbázisok, teljes szövegű adatbankok – elérésének összehangolt biztosítása az egész hazai könyvtári rendszer és felhasználói számára. Több adatbázis-építési teendő is indokolja a legjelentősebb bibliográfiai-lelőhelyinformációs rendszerekkel (OCLC, PICA, német könyvtári hálózatok) megvalósítandó kooperációs együttműködést.

E feladat *orientáló központi támogatást* érdemel, hiszen országos szinten a megoldás szellemi és anyagi hatékonysága egyaránt bizonyítható (jelenleg ugyanis sokan ugyanazt veszik meg, miközben lényeges adatbázisok közvetítését senki sem vállalja).

2. A vezető könyvtárak most szerveződő *közös (osztott) katalogizálási* együttműködése révén a gyarapodó információvagyon kezelését és szolgál-

tatását megfelelő infrastruktúrával – részleges, de erőteljes központi támogatással – kell biztosítani.

3. A könyvtári rendszer hierarchikus csúcsán biztosítani kell az *összes hazai adatbázis-szolgáltató* alrendszer (tőzsdétől a parlamentig, statisztikától az önkormányzatokig stb.) eredményeinek áttekintését, közvetítését és rendelkezésre bocsátását.

A könyvtári-információs rendszer a fentiek nyomán a teljes hazai társadalmi-gazdasági-kulturális információvagyon jobb hasznosulását segíti elő.

4. Ugyancsak elkerülhetetlen az *Internet* világhálózat nyújtotta lehetőségek megismerése, minősítése és közvetítése a felhasználóknak az előbbi tennivaló nemzetközi kiterjesztése végett.

Gyűjtemény és dokumentumszolgáltatás

1. A gyarapítási ráfordítások jelentős emelést igényelnek mind a *közművelődési*, mind pedig a *felsőoktatási és tudományos könyvtárakban*. A jó példa a *normatív finanszírozást* bevezető iskolai könyvtári megoldással adott, s ma már a felsőoktatási könyvtáraknál is kapcsolódik az állománygyarapítási keret az államilag támogatott (nappali) hallgatói létszámhoz. Az egy hallgatóra jutó keret a század végéig érje el a 100 dollárnak megfelelő nagyságrendet. A *közművelődési könyvtárakban* abból lehet kiindulni, hogy az ellátandó lakosság számához kötődően *minden ötödik lakosra* lehessen venni egy új dokumentumot. Ehhez követni kell az átlagár alakulását is. Becslésszerűen megállapítható, hogy ilyen számítások eredményeként az éves gyarapítási ráfordítás országosan, az összes számottevő könyvtártípusban 1997-ben 5 milliárd Ft-ot tenne ki, feltételezve és számításba véve, hogy 1997-ben az *iskolai könyvtárak* valóban megkapják a megígért közel 1,5 milliárdot állománygyarapításuk céljára.

2. A hagyományos típusú hazai könyvtárközi kölcsönzés lassú, a felhasználó számára bizonytalan kimenetelű, ezért azonnali reformot igényel. A számítógépes nyilvántartásokra és rendelési lehetőségre alapozott *dokumentumszolgáltatás* garantált *teljesítése órákban mérhető*: ezt a szervezettséget mielőbb el kell érni a kiemelt fejlesztésre javasolt *25–30 könyvtárban* – szükséges mértékig kapcsolódva a profitorientált világméretű vállalkozásokhoz –, majd közvetítésükkel a teljes hazai rendszerben.

3. Az országos *lelőhely-nyilvántartás* ma a külföldi folyóiratok vonatkozásában kínál elfogadható minőségű számítógépes szolgáltatást, de itt is időszerűvé válik az interaktív üzemmódra való áttérés. A közös katalogizálás tervezett rendszere (MOKKA) a könyvek legfontosabb gyűjtőhelyeit igéri összekapcsolni. Kívánatos mielőbb más do-

kumentumok (térképek, audiovizuális dokumentumok stb.) országos *regisztrációját is megtervezni*.

4. Ma a működő könyvtárak állományát – országos szinten értékelve – jelentős részben átfedő, ráadásul ritkán használt állományrész terheli, fokozva a különben is szorító raktári helyhiányt. Olyan *kooperatív gyűjtő- és szolgáltatóhelyek* (repository library) kialakításáról kell dönteni, amelyek a régebbi anyag mellett növekvő mértékben a friss rendelések egy részét (a viszonylag alacsonyabb frekvenciájú, de nélkülözhetetlen vagy igen drága kiadványokét stb.) is átvállalhatják. Így a passzív megőrzés és az aktív-friss szolgáltatás funkciói kiegészíthetik egymást. Országosan 3-4 ilyen centrum létrehozása indokolt (a finn példa szerint esetleg munkahelyteremtő akcióhoz társulva). Fontos, hogy az állomány gépi katalogizálása és gyors rendelkezésre bocsátása biztosított legyen.

Kutatás–fejlesztés

A könyvtári-információs rendszer számos kulcsfontosságú összetevőjének alakítása ma gyakorta improvizatív, homályos analógiákra épít, következtetései bizonyíthatatlanok. A tudatos rendszerfejlesztés érdekében több irányban erősíteni kell, illetve meg kell teremteni a tudományos igényességű elemzés – fejlesztés – eszközrendszerét. A legfontosabbak közt említhető:

- a *használóelemzés* (szociológiai jellemzők, információs igények és felhasználói preferenciák);
- a *könyvtári üzem* erőforrásainak hasznosulása, minőségbiztosítás;
- a *könyvtári humán menedzsment* (teljesítménymérés, motiválási lehetőségek stb.);
- a *könyvtári vezetélmélet*, marketing.

Minden könyvtári rendszerfejlesztés alapvető innovációs gátja a minden könyvtártípust felölelő, részletező és egyben egyértelmű, megbízható *statisztika hiánya*. Ennek felszámolása a legelső tennivalók sorába tartozik.

Infrastruktúra

1. Az országos *adatátviteli rendszer* kiépítése, és kapacitásának nagyságrendeket jelentő erősítése nyomán a 20–25 legjelentékenyebb (50 ezer lakos feletti) városban mielőbb *minden fontos könyvtárat* hozzá kell csatolni e rendszerhez.

2. Kooperatív vállalkozások, társulások támogatásával, kedvezményes hitellel, részletfizetés biztosításával stb. elő kell segíteni, hogy a városok szintjén minden könyvtár a lehető leggyorsabban *korszerű célszoftverhez* jusson.

3. Meg kell vizsgálni, érdemes-e könyvtári műhelyt létrehozni a könyvtárak szellemi termékeire épülő *multimédia előállítására*.

4. A nemzeti – s talán még egy-két országos fontosságú – könyvtár bázisán nagy teljesítményű *digitalizáló központot* kell létesíteni évente összesen legalább 0,5–1 millió dokumentumoldal digitalizálása végett. (Ezzel egyidejűleg megvizsgálandó az OSZK mikrofilmzési tevékenységének indoklása, esetleges befejezése.)

5. Lehetőséget kell találni arra, hogy a 40–50 fontosabb országos, egyetemi és városi (megyei) könyvtár egy-két éven belül el legyen látva *kellő számú olvasói terminállal*. Együttesen mintegy 1500–2000 készülék beállítása indokolt (analógia: az új kecskeméti könyvtárban 50 személyi számítógép üzemel).

6. A következő tíz évben meg kell építeni a legjelentősebb városok (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs stb.) *hiányzó nagykönyvtárait*. London, Párizs, New York, Los Angeles gigantikus könyvtárépítkezései (ezek az elmúlt két évben készültek el) fényében nem lehet ellenérv a könyvtári informatizáció térdhódítása. Együttesen 6–8 könyvtár – legalább 100 ezer négyzetméternyi alapterület – építése a tét.

Finanszírozási és jogi alapozás

1. A lehető legsürgetőbb feladat, hogy *világos költségelemzés* mutassa meg: ki, mire, mennyit ad ki könyvtári-információs szolgáltatás címén. A mai helyzet diffúz, értelmezhetetlen, ráadásul korábbi dogmáktól torzított. Finanszírozási források – költséghelyek – szolgáltatási ráfordítások: mindezek kimutatása nélkülözhetetlen a korrekt finanszírozás megalapozásához.

2. A finanszírozás korszerű konstrukciójának megtervezése során a mérvadó alapelv az lehet, hogy a *könyvtári rendszer hosszú távon is nonprofit szolgáltatásként* tevékenykedik, s mint ilyen jelentős közfinanszírozást igényel (a legfejlettebb államokban sem éri el a közművelődési vagy egyetemi könyvtárak saját bevétele a támogatás 10%-át).

Az elmúlt tíz évben a *társadalmi ráfordítás reálértékben drámaian csökkent, most ellenkező tendenciájú, növekvő, egyfajta startfinanszírozásra van szükség.*

Ennek indoklásához azonban csak akkor nem fér kétség, ha a könyvtár ugyanolyan *költség-takarékos* módon működik, mint a profittermelő szféra (ma ez egyáltalán nem tipikus, még az illetékes könyvtári vezetők gondolkodásmódját illetően sem).

További világos alapelvként fogalmazandó meg, hogy a (köz)szolgálati jelleg korántsem jelentheti a korábbi (kvázi)ingyenesség fennmaradását.

3. Az *állami könyvtárpolitika és -finanszírozás* akkor jár el helyesen, ha a könyvtári rendszer

meghatározó pontjaihoz kapcsolja teljes körű vagy részleges finanszírozási közreműködését. Ezek tézisszerűen az alábbiak lehetnek:

- *intézményfinanszírozás* országos, oktatási és közművelődési könyvtárak esetében (90% eleinte, később degresszív);
- *állománygyarapítás*: normatív finanszírozás (90%);
- *országos könyvtárfejlesztési alap infrastruktúralis fejlesztések céljaira*: informatizáció, digitális központ, könyvtári építkezés, repository library, történelmi gyűjteményi értékek restaurálása stb. (50–75%);
- *rendszerintegráció* előmozdítása a közművelődési és felsőoktatási könyvtárak között (50%).

4. A finanszírozás másik fontos forrása a *közvetlen fenntartó* részvétele. Hosszabb távon elérkezik az a pillanat, amikor a közvetlen fenntartó finanszírozási részaránya válik dominánssá (pl. az Egyesült Államokban a könyvtárépítkezés és -rekonstrukció országos forrásszerkezetében a szövetségi szint 10%, az állami 10–15% körüli, míg az érdemi finanszírozó a helyi önkormányzat, egyetem stb.). Ez a tendencia az adózás és az államháztartás reformjának (hosszú távú) következménye lehet. Ma a hazai *könyvtárfenntartó finanszírozási részaránya 10–15%-nál* nem több, s várhatóan igen lassan fog emelkedni. Célyszerű viszont a központi finanszírozás *növekvő hányadát* fenntartói vállaláshoz kötni.

5. Az elmúlt évtized is adott már számos példát arra, hogy a *társadalom* számos, pénzügyileg tehetőss szervezete és személyisége *hajlandó áldozni* a könyvtári intézmények, a könyvtári szolgáltatások és produkciók támogatására (Soros György programjai, bankok szponzori tevékenysége, Matáv stb.). A jövőben arra kell törekedni, hogy az ily módon érkező támogatás mind jelentékenyebb legyen (az Egyesült Államokban a könyvtári költségvetés 5–6%-a kerül ki ilyen forrásból).

6. A könyvtári szolgáltatás egyre költségigényesebb. Növekednek a ráfordítások a dokumentumárak miatt, a kommunikáció, a modern technikai eszközök, a bérköltségek stb. okán. Ez a tendencia szerte a világon kényszerűen előtérbe helyezi a *szolgáltatások ingyenességének vagy térítésének* (free or fee – ahogy az angol nyelvű világ vitatja) kérdését. A kérdés lényeges eleme, hogy a modern könyvtári szolgáltatások sokszínűvé váltak, s ezáltal közeledtek az individuális igényekhez.

A *szolgáltatások térítésére* vonatkozó döntéseket világos alapokra kell helyezni:

- az alapvető szolgáltatás a nyilvános könyvtárakban maradjon ingyenes (helyben olvasás);
- a könyvtár nyilvános szolgáltatásait használói szabály rögzítse (jogokkal és határidőkkel): a jogoktól való eltérés járjon térítéssel (a kölcsön-

zött könyv késedelmes visszaszolgáltatása, elvesztése stb.);

- a külön ráfordítást kiváltó egyéni igények kielégítése (dokumentummásolás, könyvtárközi kölcsönzés, gépi listák kiírása stb.) járjon térítéssel, de csak az önköltség erejéig;
- a könyvtár szervezhet proficélnó vállalkozásokat akár önmaga, akár másokkal együtt, ám ezek világosan különüljenek el az alaptevékenységtől.

Tíz-húsz éves perspektívában a társadalmi ráfordítások részarányának visszaszorulása következik be. Ennek tudatában kell a könyvtárirányítás szemléletét is átformálni.

7. A könyvtári szolgáltatások *jogi megalapozása* több sürgető feladatot ölel fel:

- a *könyvtári törvény* és a végrehajtási utasítások (köteles példányok stb.) megalkotása;
- a könyvtári-közgyűjteményi *közalkalmazottak* besorolási, képesítési, minősítési, továbbképzési előírásainak elkészítése;
- az *Európai Unió* vonatkozó jogszabályainak meghonosítása, adaptálása, különös tekintettel a copyright jogokra.

Irányítás

1. Az irányítás az állami könyvtárpolitika, a konkrét fenntartók és a könyvtári rendszer képviselőinek együttes tevékenységére épül, a funkciók és felelőségek világos elkülönülése mellett.

2. Az *állami könyvtárpolitika* felel az alábbiakért:

- a szükséges és elégséges jogszabályi alapok biztosítása, majd ezek érvényesítése;
- az állami pénzeszközök rendelkezésre bocsátása és célirányos felhasználása;
- a könyvtárirányítás demokratikus fórumainak (döntés-előkészítő testületek, szakmai pénzalapok kuratóriumai, országos szaksajtó) működési garanciái.

3. A *fenntartó* felel a törvények helyi betartásáért, és a könyvtár rendeltetésszerű működéséért. A fenntartók képviselőinek helyet kell adni az országos könyvtárirányítási testületekben.

4. A könyvtári világ lényeges kérdései a könyvtárosok választott képviselőinek részvételével dőljenek el, azaz semmilyen érdemi döntés ne

szülessen a *legitim szakmai képviselet* álláspontjának megismerése nélkül. A demokratikus szakmai (ön)irányítás esélyeinek fokozása nem öncél, hanem a szükséges hatékonyságnövelés elengedhetetlen eleme. A demokratikusan választott képviselőkől álló szakmai vezető testületek legfontosabb teendői:

- a jogszabályi, finanszírozási és fejlesztési anyagok, elképzelések *véleményezése*;
- az országos (központi) szolgáltatások *irányításában való részvétel* (felügyelőbizottság vagy igazgatótanács formájában);
- a nemzeti könyvtár és az országosan kiemelt, országos jelentőségű könyvtárak tevékenységének *értékelő kontrollja*.

5. A könyvtári irányítás talán legfontosabb teendője – országos és intézményi szinten egyaránt –, hogy a *könyvtári munkatársak* elkötelezettségét, tenni akarását, egészében pozitív hozzáállást jelző motiváltságát kibontakoztassa, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a közvetlenül érdekelt, felelős szakember *folyamatos jobbító szándéka* semmi más eszköz által nem pótolható erőforrást jelent. A szakmai továbbképzés rendszerét e célhoz kell igazítani, erősítendő a projektszemléletet, a feladatmegoldási készséget, a döntéseméletlen edzett rugalmas reagálás képességét.

Kitekintés

A társadalmi-gazdasági-kulturális viszonyok, s még inkább a könyvtári szolgáltatást oly döntően formáló informatikai lehetőségek akár pár év alatt is új helyzetet teremthetnek. Indokolt tehát a *fejlesztési stratégiát* úgy felfogni, hogy az *soha nem lehet lezárt egész*. Más szóval: mindig újra kell gondolni, hogy a születő új megfelelő hangsúlyt kaphasson. Tíz éve új volt a telefax, öt éve az Internet, most az elektronikus könyvtár. Ezért a *jövőben is egységben kell értelmezni a használói igényrendszert, a technikai innovációt és a könyvtárak szolgáltatásait, illetve mindennek humán feltételeit*. A változásokkal változni, s ha lehet, a változásokat megelőzve változni: ez a tennivalónk.

Beérkezett: 1997. VI. 23-án.